

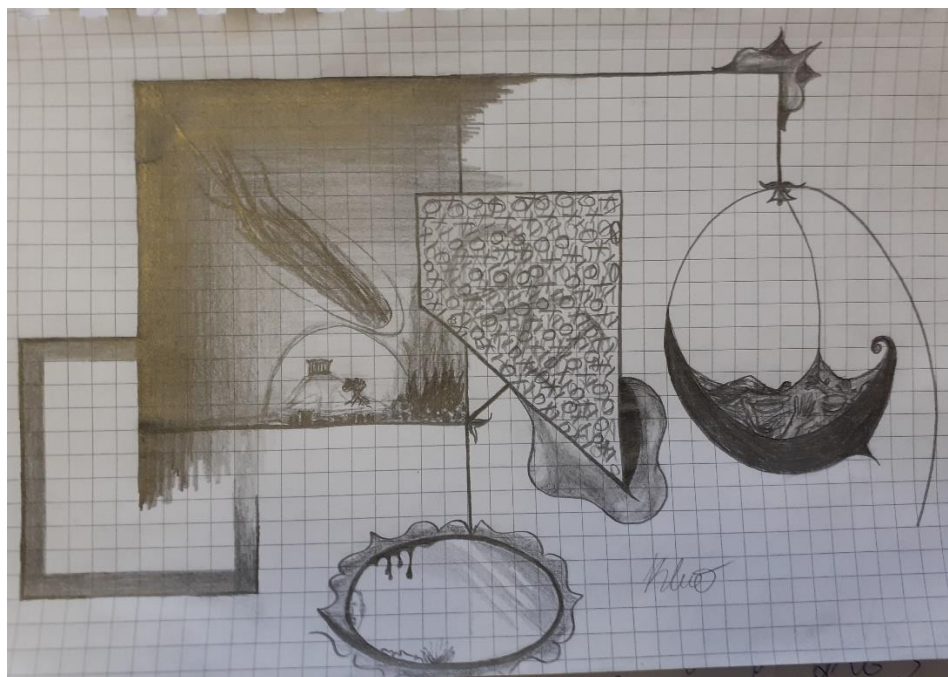
28^η Οκτωβρίου: προβληματισμοί για την εθνική επέτειο μέσα από τα έργα των μαθητών/τριών

Α. Η μυθοπλαστική διάσταση της εποχής και η κατάσταση της ψυχής σε καιρό πολέμου.

Έπειτα από την ερμηνευτική ανάλυση και τη σύγκριση των βασικών θεματικών των έργων των μαθητών με τον κεντρικό προβληματισμό και τη δομή των *Ευμενίδων*, συλλέξαμε κι επεξεργαστήκαμε τις τελευταίες αφορμές που μας έδωσαν οι μαθητές μέσα από τα έργα που έφτιαξαν.

Το κεντρικό ερώτημα που φαίνεται να δημιουργείται είναι το εξής: πού συσσωρεύεται όλη αυτή η μνήμη της εποχής;

Μες την ανθρώπινη φωνή, όπως αποτυπώνεται στα ποιήματα, υπάρχουν βιώματα και γεγονότα. Μες την εποχή υπάρχουν οι συνέπειες των πράξεων του πολέμου, που μοιάζουν να παίρνουν διαστάσεις και να διαμορφώνουν συνθήκες ανεξάρτητα από τα άτομα. Επομένως, η εποχή μέσα από τα γεγονότα φαίνεται να είναι ανεξάρτητη από την ανθρώπινη αντίληψη, καθώς πάντοτε υπάρχει το στοιχείο να οριστεί και να εκφραστεί από τον άνθρωπο, ως κάτι εξωτερικό από αυτόν, που όμως κάτι δικό του εκφράζει: τις συνέπειες των πράξεών του.

Κλειώ Κοιτέα, ζωγραφική για την 28^η Οκτωβρίου

Ας επανέλθουμε τώρα στο ερώτημά μας: τι είναι η μνήμη; Όταν βιώνω κάτι, δεν γνωρίζω τις συνέπειες. Λέω τι είναι, το καταγράφω αποσπασματικά, χωρίς συμπεράσματα πολλές φορές και χωρίς ηθικές κρίσεις. Η εποχή μοιάζει εντυπωσιακή, να ζητάει πράγματα, να ζητάει πνεύμα και ήθος από τους ανθρώπους. Αυτό αποτυπώνεται από την υπερρεαλιστική ζωγραφιά της μαθήτριάς Κ. Κοιτέα. Ποιος όμως θα αρθρώσει αυτό που ζητάει η εποχή; Στη ζωγραφιά ένα στόμα δέχεται λόγια με ένα συγκεκριμένο σχήμα. Άλλα πράγματα κρέμονται από τη

συνέχεια του παραθύρου. Σα να μοιάζουν «αυτόνομα», να ζητούν να μην «κολλήσουν» στο κάδρο της εποχής. Γιατί μπορεί να προκύπτει μια τέτοια δομή, που θυμίζει τους υπερρεαλιστικούς πίνακες και τη δομή τους σε έργα του Salvador Dali;

Ας επαναλάβουμε εδώ μια βασική συνθήκη. Μέσα στον πόλεμο η ανθρώπινη διαφορετικότητα αναιρείται. Ο άνθρωπος χάνει τη μοίρα του, χάνει το όνομά του, χάνει τους ανθρώπους του, χάνει το μέλλον του. Αυτό ήταν μια κοινή συνθήκη για τους ανθρώπους εκείνης της εποχής. Ποιος μιλάει τότε; Ο άνθρωπος «χωρίς πρόσωπο»; Ο άνθρωπος ως απομεινάρι μιας εποχής που δεν κατάλαβε τι έκανε και πού εντάχθηκε; Τα νούμερα και τα γεγονότα ξεπερνούν αυτήν την προσπάθεια σύλληψης του εαυτού μέσα σε αυτά. Μοιάζουν, ως δύναμη κι εντύπωση, να επιβάλλονται.

Το ερώτημα που προκύπτει από τα παραπάνω μπορεί να είναι: πώς θα μπορέσει ο άνθρωπος να εκφράσει την εποχή του μέσα σε έναν τόσο αφηρημένο κόσμο, τον οποίο συναρθρώνουν τα στοιχεία μιας εποχής κι η ανθρώπινη αντίληψη; Ας συνεχίσουμε λίγο την αναζήτησή μας πάνω στα έργα των μαθητών, έχοντας υπόψη αυτό το ερώτημα.

Στο κείμενό της η Ε. Σταυρουλοπούλου κάνει μια αναλογία μεταξύ της ικεσίας του Ορέστη προς τον Απόλλωνα για προστασία και της ευχής των στρατιωτών να ξαναγυρίσουν πίσω. «*Εύχονται στον θεό να τους δώσει άλλη μία ημέρα, ώστε στο τέλος να νιώσουν την ελευθερία.*» Εδώ φαίνεται να παρουσιάζεται ο θεός ως τέρμα, ως λύτρωση, αλλά και ως μέσο που θα τους φέρει αυτή την ημέρα. Αυτό που στο τέρμα ίσως ονομάζεται ειρήνη; Ίσως. Αλλά για εμάς καθοριστικό εδώ είναι το τι συμβαίνει στο ενδιάμεσο, αφού ούτε ο θεός δεν μπορεί να επέμβει στο τώρα. Ίσως εδώ θα μπορούσαμε να έχουμε μια μικρή παραπομπή στον ποιητικό στίχο του Ευριπίδη στην *Ελένη*: « Τι είναι θεός; Τι δεν είναι; Και τι ανάμεσά τους;»

Σε μια χειροτεχνία τρεις μαθητές, ο Σ. Βασιλόπουλος, ο Θ. Αθανασίου και ο Γ. Λαμπρόπουλος, αναπαράγουν τη λέξη ψυχή, με διάφορα επίθετα δίπλα της, όπως τσαλακωμένη, σημαδεμένη, άρρωστη κτλ. Σε μια επανάληψη δίπλα από την ψυχή υπάρχει και η λέξη «πόλεμος»: ψυχή πολέμου. Σχεδόν σε όλες τις αρχαίες μυθολογίες υπάρχουν θεότητες του πολέμου και θεότητες άλλων καταστάσεων. Οι παραπάνω μαθητές έφτιαξαν και μια χειροτεχνία που μοιάζει με μόρφωμα. Με τι μόρφωμα μπορεί να μοιάζει η ψυχή, όταν είναι στον πόλεμο; Εδώ βλέπουμε κάτι πολύ σημαντικό. Ότι η ζωτική δύναμη της ψυχής δημιουργεί μορφώματα. Και αν δεν φύγει από μια κατάσταση (εδώ, του πολέμου) εξακολουθεί να φτιάχνει τα μορφώματά της. Παρόμοια με αυτά που περιέγραψε ο Αναγνωστάκης στο ποίημα *Ο Πόλεμος*. Πότε μπορεί να βγει μια ψυχή από μια τέτοια κατάσταση; Πότε παύουμε να την κρίνουμε και πότε αναπαύεται ή ξυπνάει σε μια άλλη κατάσταση;

Ο Μ. Γρατσίας στο ποίημα που συνέθεσε αποδίδει έναν πολύ γρήγορο ψυχικό ρυθμό, αυτόν του Ορέστη, λίγο πριν ξεκινήσει η δίκη. Αυτός ο ρυθμός μπορεί να είναι όμοιος με αυτόν των στρατιωτών ή γενικότερα ενός ανθρώπου που προετοιμάζεται για μια αναμέτρηση. Με τι θα αναμετρηθεί; Στο θέμα μας, όπου η ψυχή εξακολουθεί και πλάθει μορφώματα και αγριεύει από τα μεγέθη της εποχής

και τα γεγονότα, πώς θα ξυπνήσει και πώς θα αναπαυθεί; Μοιάζουν, σχεδόν, τα μορφώματά της να επιτίθενται στον άνθρωπο της εποχής. Επιστρέφουμε πάλι, σε κοσμολογικό και μυθοπλαστικό επίπεδο, όπως στο δεύτερο μέρος της προηγούμενης παρουσίασής μας.

Σε μια άλλη χειροτεχνία η λέξη ελευθερία επαναλαμβάνεται μαζί με τη λέξη έκφραση, λόγος και ζωή. Η χειροτεχνία είναι ένα καράβι που υποδηλώνει μετακίνηση. Ποια μετακίνηση υποδηλώνεται εδώ; Των σύγχρονων ανθρώπων; Των ανθρώπων εκείνης της εποχής; Και αν όντως υποδηλώνεται μια μετακίνηση, προς ποια κατεύθυνση; Αν λάβουμε υπόψη την προηγούμενη μυθοπλαστική περιγραφή της εποχής και την κατάσταση της ψυχής σε πόλεμο, τότε αυτή η μετακίνηση μπορεί να εκφράζει μια αισιόδοξη νότα, μπροστά σε έναν μεγάλο χαμό. Πριν αναρωτηθούμε για την κατεύθυνση, ας δούμε κι ένα άλλο κείμενο, στο οποίο ένας συμμαθητής σας, ο Φ. Κώης, τονίζει την αξία τού να μην κοιτάξει κάποιος προς τα πίσω και να πορευθεί μπροστά. Εδώ, μυθοπλαστικά, το μοτίβο παραπέμπει σε μύθους, όπως του Ορφέα στον Άδη, όπως του Λοτ και της γυναίκας του, όπου κάποιος δεν γίνεται να γυρίσει να κοιτάξει προς τα πίσω, γιατί εκεί υπάρχει μια μορφή φρίκης που θα τον παγώσει.

Ένας άλλος μαθητής τονίζει τα επίπεδα του πολέμου, τα οποία ανακλώνται εκτός από το πεδίο της μάχης, στην καθημερινότητα και στην πραγματικότητα του ατόμου. Αρκετοί δηλαδή τονίζουν μια μορφή μάχης με την περιγραφή ενός ενεργού χρόνου, που μοιάζει να μην σταματά. Κι άλλοι υπενθυμίζουν την έννοια της πλάσης, με τον στίχο «δεν ήμουν πλασμένος για πόλεμο». Πάλι αντιπαρατίθενται, δηλαδή, τα γεγονότα, η εποχή και τα μεγέθη, με τον κοσμολογικό χρόνο.

Β. Η ανάκλαση της ψυχής μέσα από μια συσχέτιση

Σιγά σιγά, ερχόμαστε σε εικόνες ανθρώπων της εποχής. Σε μια ζωγραφιά ο Π. Φιλιππάκος απεικόνισε έναν φαντάρο στο μέτωπο να κάθεται σε μια στιγμή ανάπαυσης ανάμεσα από χαρακτηριστικά στοιχεία του τοπίου: ένα δέντρο, έναν βράχο, τον ήλιο στον ορίζοντα και την ανάκλαση του βράχου πάνω σε μια λίμνη. Αυτό ήταν το τοπίο του συγκεκριμένου ανθρώπου της εποχής εκείνης. Επίσης, πάνω στον βράχο γράφεται η λέξη «όχι». Το ερώτημα που μπορούμε να θέσουμε συμβολικά πάνω στο σχέδιο σε σχέση με τον προβληματισμό μας είναι: πού ανακλάται ο λόγος εκείνης της εποχής, ο οποίος εκφράζει τους ανθρώπους της;

Μια άλλη μαθήτρια προχωρά περαιτέρω τον προβληματισμό μας. Σε ένα πεζό κείμενο μιλάει προς τον αναγνώστη με τη φωνή των αγωνιστών. Μοιάζει σαν τη φωνή του Ορέστη, που αναρωτιέται γιατί έκανε ό,τι έκανε. « Τα σώματα μας τα γύρισαν, όμως τη σκέψη μας, το πνεύμα μας τα άφησαν εκεί». Ας κρατήσουμε, σε αυτό το σημείο, ποιο είναι αυτό το «εκεί». Ίσως να είναι το σημείο που ξαποσταίνει ο προηγούμενος στρατιώτης, εκεί που ο λόγος του, το «όχι» στο βράχο ανακλάται στη λίμνη. Και συνεχίζει: « Μπορεί να ζούμε, όμως δεν υπάρχουμε πια. Μονάχα στη σκέψη όσων μας ήξεραν πριν.[...] Αυτή (η μνήμη) λέει την αλήθεια και δυστυχώς δεν μας ανήκει πια. Ανήκει σε εκείνους που είναι μακριά.» Αν θεωρήσουμε ότι αυτές οι φράσεις απευθύνονται από τους ανθρώπους του τότε, στις επόμενες γενιές, τότε

Ένας άλλος μαθητής, ο Γ. Βογιατζής, παρουσιάζει το χαρούμενο ελπιδοφόρο και αισιόδοξο πνεύμα του ανθρώπου της εποχής, που δεν θεωρεί δεδομένο ό,τι αγαπάει. Και, πρέπει, σε επίπεδο ιδεών, να παλέψει γι' αυτό.

Πόλεμος' δεν και αυάνονται
Αδικο' να φυνέξουν
Θέλω κι εσύ να αντιταθείς
Με οι καρποί αλλήλων
Δίκαιο, άδικο
ποιος γέρει τι κείν' ευνοώ;
Στο υπόθεμα όμω ~~τη~~ ~~τη~~ ~~τη~~ ~~τη~~ ~~τη~~
πως εντι μου θα 'ρθω
Είναι παύρο, είναι, άγριο
Είναι καλο και είναι κακό
Τον όρκο μου και να δέτω
να σου δώσω αδυνατώ
Τι κι αν εσύ απαντάμεσαι
Τι κι αν εγώ παύω
Τι κι αν εσύ δεν είρχεσαι
Τι κι αν εγώ δεν φεύγω...

Εύα Βαζαίου, δημιουργική γραφή

Στο ποίημα της Ε. Βαζαίου παρατηρούμε έναν πολύ ενδιαφέροντα ρυθμό σε έναν μονόλογο στρατιώτη της εποχής του '40, που μοιάζει σαν κύμα, το οποίο έρχεται και πνίγει ό,τι πάει να απλωθεί. Μας δίνει μια εικόνα έτσι, που μοιάζει σαν μια πάλη με ένα φυσικό στοιχείο. Ποιο φυσικό στοιχείο του κόσμου, μαζί με την πάλη τους, μαζί με τον αγώνα τους ημέρεψαν αυτοί οι άνθρωποι; Ποια ανθρώπινη ανησυχία της ανθρώπινης φύσης ημέρεψαν, μέσα σε μια εποχή που δεν νοηματοδοτούνταν εύκολα κι η ψυχή δεν έβρισκε σημείο να ξαποστάσει; Αρχίζει έτσι, σιγά σιγά, να αναδεικνύεται το ανθρώπινο, ηρωικό στοιχείο των ατόμων εκείνη την εποχή. Ήδη αποκαλύπτεται μια πανανθρώπινη διάσταση, και μια διάσταση ημέρωσης, που μας πάει συμβολικά από τις Ερινύες στις Ευμενίδες. Η αναγνώριση της θυσίας, αλλά κι η ανθρώπινη διάσταση σε σχέση με τους υπόλοιπους ανθρώπους και το ανθρώπινό τους κομμάτι. Κάτι στο οποίο δεν γίνεται να «γυρνάμε την πλάτη», καθώς δεν μπορεί να γίνει κατανοητό αυτό το βίωμα.

Σε αυτό το σημείο σταματάμε την ερμηνεία πάνω στο υλικό μας. Μπορεί να απομένουν αρκετά ερωτήματα ακόμα, αν ακολουθήσουμε τις απορίες μας και τη δομή των Ευμενίδων, μέσω της οποίας αποκαλύψαμε κι άλλες πτυχές του προβληματισμού μας. **Αυτό που μας ενδιαφέρει από αυτήν τη διαδικασία σύγκρισης των έργων μας με το έργο των ποιητών και την αντιπαράβολή τους με τα ερωτήματα της εποχής, είναι να φανερώσουμε, όσο γίνεται, τη διάσταση της εμπειρίας των ανθρώπων εκείνης της εποχής, η οποία μπορεί να γίνει κατανοητή σε κάθε άνθρωπο, σε κάθε εποχή.**

Κώστας Θεοδώρου